

שימוש בקווים אדומים בהקשר האיראני והסורי

יואל גוז'נסקי

מאמר זה בוחן שורה של קווים אדומים שאותם התוו ישראל וארצות-הברית בהקשר של תוכנית הגרעין האיראנית ומלחמת האזרחים בסוריה, כמו גם קווים אדומים שהן נמנעו מלשרטט, על מנת לעמוד על היתרונות והחסרונות שבתיחום האינטרסים האסטרטגיים שלהן באופן זה. המאמר אינו שולל את השימוש בכלי זה, אלא מבקש לעמוד על המניעים מאחורי אסטרטגיה זו ואופן השימוש בה, ועל המחירים הפוטנציאליים המתלווים אליה בהקשרים הנדונים.¹ הספרות בתחום ההרתעה מיטיבה לדבר על קו אדום כעל שרטוט מעין "תיל ממעיד" בין המדינה המבקשת להרתיע לבין היריב, באמצעות הגדרת פעולה אסורה ותגמול צפוי. בכך היא מבקשת להעלות את המחיר של ביצוע הפעולה האסורה ולשכנע את היריב שלא לבצעה, באמצעות איום מפורש או משתמע בהפעלת כוח צבאי. מדובר בצורת תקשורת כחלק מאסטרטגיה של הרתעה, במטרה להפחית את ההסתברות למהלך מוטעה של היריב; לאותת לו כי ההרתעה שלו אינו יעילה; לנסות לקבל מידע על כוונותיו ואף, כפי שמאמר זה מבקש להראות, לנסות לבסס לגיטימציה בינלאומית לפעולות שונות, לאו דווקא צבאיות ולא דווקא מצדה של ישראל.

השימוש המקובל בספרות העוסקת בהרתעה הוא במושג 'עילה למלחמה' (casus belli), ובדרך כלל אין הבחנה ברורה בין המונח לבין 'קווים אדומים'.² הגורם ההרתעתי מקופל בברירה שמצויה אצל היריב – האם, כיצד ומתי לחצות את הקו, ואצל הצד המתגונן – על ידי נטילת ההתחייבות – האם, מתי ובאיזה אופן לממשה? הכרזה פומבית או חשאית על קו אדום היא אמצעי הגנתי, בדרך כלל, המכוון למנוע מן היריב לנקוט צעד מתוכנן על ידו – בניסיון לקבוע כללי משחק – ועל ידי כך למנוע הסלמה לא־רצויה.

יואל גוז'נסקי חוקר במכון למחקרי ביטחון לאומי

השיח בנושא קווים אדומים, הגם שהפך מרכזי בשנים האחרונות בישראל ומחוצה לה, נותר רווי אי־הבנות. ברמה הבסיסית ביותר, קו אדום מתייחס לתרחיש או לצעד שהיריב מבקש לעשותו, ואשר נתפס כפוגע בסטטוס קוו. לפיכך הוא דורש שפעולה כלשהי תתבצע על מנת למנוע זאת. קו אדום יכול להשתנות לאורך שלושה ממדים: הפעולה שהוא דורש מהצד המורתע, הביטוי/החשיפה שניתנה לאיום וקהל היעד שלו.³ המצב החיובי הוא השגת ציות מן הצד השני תוך פרק זמן סביר. על הצד המאיים להיות נחוש לממש את האיום על מחיריו בבוא העת, ולגרום ליריב להאמין כי הוא נכון לשלם בנזק עצמי. כאשר מדינה מכריזה על קו אדום היא מצרה את חופש התמרון שלה ביודעין, בוודאי אם צורפה להכרזות ענישה צפויה. האיום שיזכה לאמינות הרבה ביותר הוא זה הכרוך בסיכון מצד המאיים בנקיטת פעילות העלולה לפגוע גם בו. ככל שהאיתותים יקרים יותר וכובלים את ידי המדינה המאיימת, כך הם ייהנו מאמינות גדולה יותר. אולם, דווקא באיומים היקרים הללו יש בעיות אמינות, כאשר בראיית היריב, המדינה המאיימת אינה מוכנה להילחם עבורם. כשלי הרתעה רבים נובעים מהמתח המובנה הקיים, בדרך כלל, בין הרצון של מקבלי החלטות להותיר בידיהם חופש פעולה מספק, ולכן להותיר את האיום עמום ככל האפשר, לבין הצורך להעביר מסר ברור המקנה לאיום אמינות.

הזירה הסורית־לבנונית

העברת מערכות נשק מסוימות לחזבאללה נתפסת בישראל כפגיעה במאזן העוצמה ולכן הוגדרה, עוד בשלהי העשור הקודם, כחצייה של קו אדום. הדרג המדיני והצבאי הבכיר בישראל הזהיר כי ישראל לא תוכל להבליג על העברת נשק מאיים, בראייתה, מסוריה לחזבאללה, וכלל ברשימה זו נשק כימי, טילי נ"מ מתקדמים, טילי חוף־ים וסוגים מסוימים של טילי קרקע־קרקע ורקטות. העברת אמצעי לחימה אלה לחזבאללה, למרות האזהרות הישראליות שלא לעשות זאת, היתה לפיכך חצייה מודעת מצדה של סוריה את הקו האדום הישראלי. ישראל לא פעלה עד ינואר 2013 נגד משלוחים אלה, כנראה מההבנה שסיכויי ההסלמה מול סוריה וחזבאללה גבוהים. ההסבר הרווח באשר לתקיפות המיוחסות לישראל⁴ בסוריה בינואר 2013 ושוב במאי וביולי אותה שנה⁵ נוגע להבנה של ישראל כי נמוכים סיכויי ההסלמה לאחר פעולה ישראלית, אל מול חציית הקווים האדומים שסימנה ישראל בחזית הצפונית.

ניתן להצביע על מגוון דרכים להתוויית קווים אדומים: פנייה חשאית ליריב שיחזור בו מכוונתו; הכרזה על קו אדום תוך ציון או אי־ציון התגובה במקרה שייחצה; תנועות צבאיות מאיימות, ולבסוף – פעולה צבאית. בהיעדר ערוצי תקשורת ישירים בין הצדדים, לעיתים יש צורך בשרטוט קווים אדומים באמצעות פעולות שונות, מתחת לסף המלחמה, שנועדו לשכנע את היריב לנקוט צעד

כלשהו. ישראל – לפני ההצהרות הפומביות והפעולות הצבאיות המיוחסות לה בסוריה, וכדי להפוך את התקשורת בין הצדדים לאמינה ככל האפשר – קיימה תמרונים צבאיים וניסתה, ככל הנראה לשווא, להעביר לסורים אזהרות דרך צד שלישי.⁶ לאחר תקיפת אמצעי הלחימה, סוריה וחזבאללה השעו את תגובתם לתקיפות, הן משום ההרתעה הישראלית הכללית והן בשל סדר עדיפויות שונה, שבעטיו לא הסתכנו בעימות צבאי מיד. נוסף לכך, ישראל בחרה גם הפעם שלא לקבל אחריות על הפעולות והשאירה לצד הנתקף "מרחב הכחשה" ניכר. כמו כן, המטרות שהותקפו לא היו נכסים סוריים אלא במרבית המקרים חימוש איראני בדרכו ללבנון, מה שהקל על הסורים להכיל את הפגיעה. לבסוף, התקיפה לא הייתה בשטחי איראן ולבנון, וכך יכלו שניהם – ה"ספק" וה"לקוח" של מערכות הנשק – להיות פטורים מתגובה מיידית.⁷

לאחר התקיפות המיוחסות לישראל ניסו שני הצדדים לקבוע כללי משחק חדשים בזירה: סוריה וחזבאללה הגבירו את איומיהם תוך שהם מציינים כי תקיפות נוספות יגררו תגובה מיידית וכואבת מצידם, הפעם בגולן.⁸ להצהרות נלווה ירי אל עבר עמדות ישראליות בגולן וקבלת אחריות של המשטר הסורי למעשים: "כל הפרה של הריבונות הסורית תזכה לתגובה מיידית", נאמר.⁹ מנגד, מסריה של ישראל היו סותרים: תקיפה מצד סוריה ישירות או באמצעות באי-כוחה תביא את ישראל לפעול, עד כדי סיכון להמשך קיומו של המשטר הסורי, נאמר.¹⁰ אולם, במקביל טענו בכירים ישראלים כי עדיף שאסד ישאר בשלטון, אם החלופה היא אסלאם קיצוני.¹¹

חידוש משלוחי הנשק יעביר את הדילמה לצד הישראלי – האם להמשיך ולתקוף את משלוחי הנשק, ומהו המחיר שישראל מוכנה לשאת במקרה של הסלמה? ההנחה שקיים חופש פעולה יחסי תמידי הינה אשליה, משום שזהו נכס מתכלה. בפועל, יש לחץ מצטבר על הצד השני להגיב, גם בניגוד לכאורה לשיקולי עלות/תועלת. לחץ זה עלול להביאו לתגובה רחבה שבעקבותיה הסלמה לא־רצויה. לאחר התקיפות, ישראל בחרה שלא להגיב על ירי סורי שזכה לתגובה בעבר¹² ואף הצהירה כי אין לראות בפעולתה התערבות במלחמת האזרחים בסוריה.¹³ זאת, ככל הנראה, כדי להפחית מהמוטיבציה של סוריה להגיב לתקיפות בשטחה. בנוסף, היות שארצות־הברית העניקה לגיטימציה לא־מבוטלת לפעולה, ניתן להניח כי הייתה לכך השפעה על הערכתו של הצד המורתע, במקרה זה סוריה, כי יש תיאום בין ארצות־הברית לישראל בנושא. למרות שלא היה איום אמריקני מפורש לפגוע בסוריה אם תעבור את הקו האדום הישראלי, הודעתו בדיעבד של הנשיא אובמה כי "לישראל יש לגיטימציה למנוע העברות נשק מתקדם לארגוני טרור" תרמה לריסון שני הצדדים ולמניעת התדרדרות נוספת, בעיקר משום ששכנעה את הצד המורתע כי וושינגטון מוכנה לפעול, או לפחות לתת לישראל גיבוי מדיני וצבאי בנושא.¹⁴

הקו האדום האמריקני בזירה הסורית התייחס להפעלת נשק כימי במלחמת האזרחים במדינה. הנשיא האמריקני קבע כבר באוגוסט 2012 כי העברה או שימוש בנשק כימי "יהיו בגדר חציית קו אדום" (Red Line)¹⁵ וישנו את שיקוליו בנושא. במרס 2013 אמר הנשיא כי אם יתברר כי אכן נעשה שימוש בנשק כזה בסוריה "יהיה בכך משום שינוי כללי המשחק"¹⁶ (Game Changer) עבור ארצות-הברית. הנשיא, כך נראה, ביקש להפחית את מידת המחויבות האמריקנית לנושא, תוך ניסיון להרתיע במקביל את משטר אסד מהמשך שימוש בנשק זה. חופש הפעולה של הממשל האמריקני נותר לא־מבוטל, לנוכח טבען המעורפל של העדויות על הנעשה בהקשר זה בסוריה. אולם, גם לאחר שהצטברו עדויות רבות על שימוש בנשק כימי מצידו של המשטר הסורי,¹⁷ הממשל האמריקני ביקש לעמעם את הסוגיה ואת מחויבותו אליה.¹⁸ אחד הטיעונים שהשמיע הממשל היה כי המודיעין האמריקני אינו יכול לספק תשובה ברורה לשאלה, האם אכן נעשה שימוש בנשק מסוג זה.¹⁹ ביוני 2013 אומנם קבע הממשל לבסוף כי אכן נעשה שימוש בנשק כימי על ידי משטר אסד, אך לא העביר, נכון לכתיבת שורות אלה, סיוע צבאי משמעותי למורדים, שלא לדבר על מעורבות ישירה.²⁰

האם היעדר תגובה מיידית של ארצות-הברית לשימוש בנשק כימי בסוריה עודד את המשטר הסורי להמשיך ואולי להרחיב את השימוש בנשק זה? ייתכן. מה שברור הוא שחוסר רצון פוליטי של ארצות-הברית לפעול הביא עימו ניסיון מודע מצידה להפחית מחומרת ההתרחשויות. לא מן הנמנע כי ההפחתה מחומרת האירועים והיעדר התגובה המיידית למתרחש בסוריה הגבירו בישראל – וייתכן שגם בקרב בעלות-ברית נוספות של ארצות-הברית באזור – את הספק באשר למידת המחויבות האמריקנית לבעלות-בריתה ולקווים האדומים שארצות-הברית הציבה בהקשר האיראני. גם אם ארצות-הברית תחליט לבסוף להתערב באופן פעיל יותר במלחמת האזרחים בסוריה, בשל ההיבט המוסרי-הומניטרי או כדי לשמר מידה של השפעה אזורית, עדיין יתכן כי הן אויבים והן בעלי-ברית יטילו בעתיד ספק גובר באמינותה ויתקשו לתמוך במדיניותה.

הזירה האיראנית

ניתן למנות מספר מקרים בהם הוצבו קווים אדומים על ידי ישראל (לעיתים בגיבוי אמריקני) בעשור האחרון ונחצו על ידי איראן, וזאת מבלי לעורר תגובה צבאית ישראלית.²¹ ב־2003, הקו האדום היה שליטה בטכנולוגיה להעשרת אורניום: "אנו מאמינים שתוך שנה תוכל איראן להגיע לנקודת האל־חזור, ואז כל סוג של לחץ לא יעזור" אמר שר הביטחון דאז, שאול מופז.²² כשאיראן הגיעה ליכולת זו, הקו האדום תואר כתחילת העשרת האורניום בפועל. לאחר שאיראן החלה להעשיר אורניום שורטט קו אדום חדש, המגביל את ההעשרה למספר מסוים של צנטריפוגות.

שר הביטחון דאז, אהוד ברק, דיבר מאוחר יותר על הקו האדום ככניסתה של איראן ל"אזור החסינות" (בפועל, תחילת הפעלת האתר התת־קרקעי בפורדו).²³ לאחר מכן קבע ראש הממשלה, בנימין נתניהו, קו אדום המדבר על צבירת כמות ספציפית של חומר בקיע ברמת העשרה נמוכה, מתוך כמות האורניום המועשר הדרושה לאיראן לייצור פצצה.

בשרטוט הקווים האדומים הללו לא הציגה ישראל ענישה ספציפית, ואיראן עברה או "עקפה" אותם ללא תגובה מצידן של ישראל וארצות־הברית, שהסתפקו בחזרה על האמירה כי "כל האופציות נמצאות על השולחן".²⁴ לפיכך, יש מקום לשאול האם לא היו אלה מלכתחילה ספים שנועדו לעורר את הקהילה הבינלאומית, וארצות־הברית בראשה, לפעולה בנחישות רבה יותר מול איראן ולא דווקא קווים אדומים גרידא? כך או כך, התבנית ברורה. בכל פעם שאיראן חצתה קו אדום, ישראל שרטטה קו אדום חדש (קרוב יותר לפצצה). אזהרותיה של ישראל היו חמורות יותר ויותר אך ללא השפעה, מה שערער את אמינותה ושחק את הרתעתה בהקשר זה, גם אם בפעולותיה אלו תרמה ישראל לתחושת הדחיפות של הקהילה הבינלאומית ביחס לטיפול בסוגיית הגרעין האיראני. ראש הממשלה, בנימין נתניהו, טוען כי איראן לא חצתה את הקו האדום שהציב לתוכנית הגרעין שלה בעצרת האו"ם בספטמבר 2012.²⁵ ואכן, איראן עדיין לא חצתה את הקו האדום הישראלי בשל עיבוד חלק מן האורניום למוטות דלק עבור הכור הגרעיני למחקר בטהראן.²⁶ זו עשויה להיות התפתחות חיובית זמנית בלבד, שכן התהליך יכול להיות הפוך בחלקו, וניתן תוך כמה שבועות להסב את האורניום לשימוש צבאי. ייתכן כי הסטה זאת של חומר מועשר מעידה על החלטתה של איראן להתנהל בזהירות מול קו אדום ברור שהוצב בפניה. אולם, אין מדובר בהכרח בהצלחת האסטרטגיה אלא

בכך שאיראן מצאה דרך לעקוף אותה, מה שהופך את הקו האדום של ישראל למלאכותי ולא־יעיל, ואף עלול להניב תוצאה הפוכה.²⁷

כדוגמה להצלחה יחסית של העברת מסרי הרתעה ניתן להביא את האיומים האיראניים לסגור את מצרי הורמוז בתגובה על החמרת הסנקציות נגדם, ואת הצבת הקו האדום האמריקני הברור בנושא. יוזכר כי בעקבות איומים מפורשים של אישים איראניים בכירים לחסום את המִצָּרִים, הצהירה ארצות־הברית כי כל הפרעה לתנועה החופשית במִצָּרִים תהיה בלתי־נסבלת: "הצי האמריקני

כדוגמה להצלחה יחסית של העברת מסרי הרתעה ניתן להביא את האיומים האיראניים לסגור את מצרי הורמוז בתגובה על החמרת הסנקציות נגדם, ואת הצבת הקו האדום האמריקני הברור בנושא

יתמודד עם כל הפרעה מרושעת כזאת", נאמר.²⁸ בינואר 2012 דווח כי ממשל אובמה אף העביר מסר חשאי ישיר ברוח זו למנהיג איראן, ח'מנהאי, ובו נאמר שכל הפרעה לשיט הבינלאומי במצרי הורמוז היא "חציית קו אדום", שיגרור

תגובה חריפה מצד ארצות־הברית.²⁹ ואכן, למרות איומיה של איראן כי תסגור את המצרים בפני כלי שיט מערביים, התגובה האמריקנית הנחרצת הצליחה להרתיע אותה מנקיטת צעד זה.

בסוגיית הגרעין נמנעו עד כה האמריקנים מהכרזה על קו אדום ברור שאותו יש למנוע מהאיראנים לחצות, אלא סיפקו הצהרות עמומות על כך ש"איראן גרעינית היא קו אדום" והוסיפו כי זה אינו אתגר שניתן להכלה.³⁰ סביר כי באמירה "איראן גרעינית" מתכוון נשיא ארצות־הברית לפריצה איראנית (breakout) לעבר נשק גרעיני, אם אכן ידעו לזהות בזמן פריצה כזו.³¹ אולם, אחת הבעיות בשרטוט קו אדום עמום כזה היא שמדינת המטרה (במקרה זה איראן) עלולה שלא לזהות את הקו האדום ולחצותו מבלי משים, זאת במקרה שלא הועברו מסרים ברורים יותר בערוצים חשאיים. ייתכן כי בראיית הממשל האמריקני, שרטוט קו אדום עמום ימנע ממנו מבוכה עתידית אפשרית וצורך בקבלת החלטות קשות ויותר בידיו חופש פעולה מספק. בנוסף, האמריקנים התוו את הקווים האדומים בהתאם להשקפתם, לאסטרטגיה וליכולות שלהם, ואלה אינם בהכרח תואמים להשקפה, לאסטרטגיה וליכולות של ישראל.³² מה שיכול להקשות על ישראל לתקוף את איראן בטרם נחצה הקו האדום האמריקני.

מגבלות של קווים אדומים

הקווים האדומים שהציגו הן ארצות־הברית והן ישראל בהקשר האיראני הגדירו את ההתנהגות שהן ביקשו למנוע, אך לא את אופי הענישה הצפוי אם הם ייחצו, ובכך שמרו שתי המדינות על מידה מסוימת של חופש תמרון. בספטמבר 2012, בנאומו לפני העצרת הכללית של האו"ם, הכריז ראש הממשלה, בנימין נתניהו, כי "מול קו אדום ברור, איראן תיסוג..." והוסיף: "קווים אדומים לא מובילים למלחמה – הם מונעים מלחמה".³³ ואכן, שרטוט קווים אדומים עשוי לצמצם אידאות וטעויות בשיקול דעת, ולפיכך למנוע הסלמה. על פי תפיסה זו, ובשל כשלים אפשריים ברציונליות בצד השני, האקט ההרתעתי צריך להיות גלוי וברור ככל האפשר, ולכלול הבהרה לגבי יכולות הצד המרתיע והמחיר שהצד המורתע ישלם, אם הוא יחצה סף אסור.

בשרטוט קווים אדומים המסר שעלול היריב לקבל הוא שאין לצד השני מחויבות לערכים שלא נכללו בהם, וכי הוא מקבל בפועל את הסטטוס קוו. בהקשר האיראני, איראן עשויה שלא לחצות את הקו האדום בתחום ההעשרה, אך לנקוט פעולות מאיימות לא־פחות, כמו התקדמות בפעילות הקשורה למסלול הפלוטוניום, למנגנון הנשק או להרחבה והעמקה של יכולת ההעשרה מתחת לקו האדום הישראלי. מכאן שיש יתרון להשאיר את הקו האדום עמום, גם אם לא עמום מדי, משום שכאשר הפרמטרים מוגדרים באופן מדויק וצר וידועים לשני הצדדים, עלולה

להיווצר מוטיבציה לעקוף אותם. קו אדום כזה גם העביר את השליטה במתווה המשבר לידי האיראנים: הם שיחליטו על העיתוי שבו יגיע המשבר לשיאו ועל הנסיבות שיובילו לכך. הכרזה על קו אדום וענישה צפויה עלולה גם לגרור ביקורת בינלאומית, עת המדינה המבקשת להרתיע עלולה להיתפס כמחרחרת מלחמה. לפיכך יש מקום לטעון כי לא תמיד צריך להיות ברור או גלוי פומבית לגבי הדרישות המצופות והענישה הצפויה. זאת, בוודאי אם ניתן להעביר את הדרישות המדויקות לצד שכנגד בחשאי, גם כדי לשמור על כבודו של היריב אולם לא פחות כדי לשמור על יוקרתך, במידה והאיום לא מומש.

הן בהקשר הסורי והן בהקשר האיראני, השימוש הרב בקווים אדומים והשוני בקהלי היעד, באיומים וביעדים הפחית את יעילות השימוש בהם בהקשרים הנדונים. כך למשל, לעיתים עשויה הכרזה על קווים אדומים להיתפס בצד השני כניסיון לרצות קהלים שונים, מבית ומחוץ, ולא כמסרי הרתעה עבורו. בנוסף, התקיפות המיוחסות לישראל בשטח סוריה מצביעות על כשלון משטר ההרתעה, או לחלופין, על כך שלכל רמת הרתעה יש תאריך תפוגה. המענה המגומגם לחצייה, לכאורה, של קו אדום אמריקני בסוריה אכן עלול לשלוח מסר לאיראן כי ארצות-הברית אינה מחויבת לקו האדום שעליו הכריזה בהקשר האיראני, רחב ועמום ככל שיהיה. אי-מימוש קו אדום עלול לבסס לשחקן מוניטין כמי שאינו עומד מאחורי איומיו. הדבר עלול להשפיע לא רק על תוצאות האירוע הנוכחי, אלא גם על התוצאות של אינטראקציות עתידיות וזירות מקבילות. כך למשל, לא מן הנמנע כי ביסוס חיובי יותר של המוניטין האמריקני באירוע מוגבל באופן יחסי היה מסייע לה להימנע ממימוש האיום באירוע עתידי אפשרי משמעותי יותר.

ארצות-הברית, בהקשר האיראני, נמנעה משרטוט קווים אדומים ברורים משום שביקשה להימנע מהתחייבות לדרך פעולה מסוימת. הרי גם לאי-מימוש קו אדום יש מחיר – לעיתים גבוה ממחיר מימושו. כאשר מציבים קו אדום, השאלה היא

האם מוכנים לשלם את מחיר ההגנה עליו, או שמהמרים שהצד השני יירתע, וכך זוכים להישגים במחיר נמוך. בהקשר הסורי ניתן לומר כי ה"בלוף" האמריקאי התגלה עת הממשל נגרר נגד רצונו, יתכן בשל לחץ של בני ברית, והכריז על קווים אדומים ברורים.

השאלה הבסיסית היא היכולת והנכונות לממש את האיום. אמינות המסר ההרתעתי נגזרת גם מהערכת המורתע את נכונותו של המרתיע לממש את האיום,

קרי, לשאת במחיר של מימושו (וביטחונו שהרווח יעלה על המחיר). מקובל לחשוב כי קווים אדומים המקפלים בתוכם שימוש אפשרי בעוצמה צבאית אינם יותר מאשר צעד הרתעתי. אולם, הקווים האדומים הישראליים ואולי גם האמריקניים

כאשר מציבים קו אדום, השאלה היא האם מוכנים לשלם את מחיר ההגנה עליו, או שמהמרים שהצד השני יירתע, וכך זוכים להישגים במחיר נמוך

מול איראן שימשו גם כלי במשא״ומתן עימה, ולא כווננו רק לאוזניים איראניות. כשמדובר במדינה קטנה המציגה קו אדום, מטרתו לעיתים אינה רק הרתעת היריב אלא גם גיוס הקהילה הבינלאומית לפעולה. אם זו האסטרטגיה הישראלית, היא נחלה הצלחה לא־מבוטלת. בהקשר זה, ניתן להעלות תהייה האם נכון אולי כי לצד האיומים יוצבו גם ״גזרים״, כלומר לא רק אילו תגמולים שליליים יהיו ליריב אם יחצה את הקו האדום, אלא לאילו תגמולים חיוביים הוא יזכה אם יימנע מפעילות זו או אחרת.

מטרתו של שרטוט קו אדום היא להציב ליריב גבול לפעולותיו, אולם הצבתו כובלת את הצד המתווה את הקו, משום שהוא מאפשר ליריב לבדוק את האמינות והמוכנות שלו. מבחינה טקטית־מבצעית, הודעה על קו אדום ברור והעונש הצפוי בחצייתו עלולה גם לפגוע בגורם ההפתעה החיוני, לעיתים, להצלחת פעולה צבאית. אם הקו האדום עמום מדי הוא אינו אמין, אם הוא חד הוא אולי אמין יותר, אך מחיר אי־מימושו גבוה. לפיכך יש להגדיר מה מטרת השימוש בקו אדום, האם נכון להגדירו, מי הנמען או הנמענים, כיצד לנסח אותו, מתי הוא עלול לעמוד למבחן והאם נהיה מוכנים לשלם את המחיר של אי־מימושו או מימושו. יעילות השימוש בקווים אדומים, אשר מטבעם אינם מאפשרים גמישות, וזאת בסביבה הנתונה לשינויים מהירים, מוטלת בספק. אין זה נכון להעביר ליריב את היכולת לקבוע מתי נפעל ומתי לא. אסטרטגיה של קו אדום עמום מאפשר גמישות בבחירת מועד התגובה, עוצמתה ואופייה עשויה לפיכך גם היא להשיג אפקט הרתעת לא־מבוטל.

הערות

- 1 המחבר מבקש להודות לאלוף (מיל.) עמוס ידלין על יוזמתו לכתיבת מאמר זה ועל הערותיו, וכן לאבנר גולוב, לעודד ערן, לגליה לינדנשטראוס, לענת פרץ ולאמיר לופוביץ.
- 2 ראו עוד אצל מיכה בר, **קווים אדומים באסטרטגיית ההרתעה הישראלית**, תל אביב: מערכות, 1990.
- 3 Shashank Joshi and Hugh Chalmers, "Iran: Red Lines and Grey Areas", *Royal United Services Institute (RUSI) Briefing Paper*, April 2013.
- 4 ההדלפות בכל שלשת המקרים לגבי הפעולות המיוחסות לישראל יצאו מהממשל האמריקני, דבר שהקשה על משטר אסד לאמץ מדיניות של הכחשה ולהבליג על התקיפה.
- 5 Anne Barnard, "Syria Blames Israel for fiery attack in Damascus", *The New York Times*, May 5, 2013. <http://www.nytimes.com/2013/05/06/world/middleeast/after-strikes-in-syria-concerns-about-an-escalation-of-fighting.html?pagewanted=all&r=0>
- 6 רון בן ישי, "פוטין לא אמין, אז עברנו למסרים ישירים לאסד", **ידיעות אחרונות** YNET, 23 במאי 2013. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4383436,00.html>
- 7 עמוס ידלין, "עשר נקודות למחשבה לאחר התקיפה בדמשק", **מבט על**, גיליון 9, 424, 2013 במאי.

- 8 רועי קייס, "אסד: העם לוחץ לפתוח חזית בגולן", **ידיעות אחרונות** YNET, 31 במאי, 2013. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4386481,00.html>
- 9 "צבא אסד מודה לראשונה: ירינו על כלי רכב ישראלי", **ידיעות אחרונות** YNET, 21 במאי 2013. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4382366,00.html>
- 10 Mark Landler, "Israel hints at new strikes, warning Syria not to retaliate", *The New York Times*, May 15, 2013. <http://www.nytimes.com/2013/05/16/world/middleeast/israeli-official-signals-possibility-of-more-syria-strikes.html>
- 11 Sheera Frenkel and Roger Boyes, "Islamist fear drives Israel to support Assad survival", *The Times*, May 17, 2013. <http://www.thetimes.co.uk/tto/news/world/middleeast/article3768370.ece>
- 12 William Booth, "Israel tries to lower tensions with Syria after reports of airstrikes", *The Washington Post*, May 7, 2013. http://articles.washingtonpost.com/2013-05-06/world/39066149_1_israel-defense-forces-hezbollah-israeli
- 13 Adiv Strerman, "Israel will act on its red lines, Ya'alon vows", *The Times of Israel*, May 7, 2013. <http://www.timesofisrael.com/israel-will-act-on-its-red-lines-yaalon-vows/>
- 14 "Obama: Israel right to guard against Hezbollah arms", *Al-Arabiya*, May 4, 2013. <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2013/05/04/Obama-Israel-right-to-guard-against-Hezbollah-arms.html>
- 15 Mark Landler, "Obama threatens force against Syria", *The New York Times*, August 20, 2012. <http://www.nytimes.com/2012/08/21/world/middleeast/obama-threatens-force-against-syria.html>
- 16 Mark Landler and Rick Gladstone, "Chemicals would be 'game changer' in Syria, Obama Says", *The New York Times*, March 20, 2013. <http://www.nytimes.com/2013/03/21/world/middleeast/syria-developments.html?pagewanted=all>
- 17 יואב זייתון, "בכיר באמ"ן: אסד השתמש בגז סארין", **ידיעות אחרונות** YNET, 23 באפריל 2013. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4371214,00.html>
- 18 "Obama: US still not sure who used chemical weapons in Syria", *PBS*, April 30, 2013. <http://www.pbs.org/newshour/rundown/2013/04/obama-us-still-not-sure-who-used-chemical-weapons-in-syria.html>
- 19 Kareem Fahim, "Still More Questions Than Answers on Nerve Gas in Syria", *The New York Times*, June 10, 2013. <http://www.nytimes.com/2013/06/11/world/middleeast/still-more-questions-than-answers-on-nerve-gas-in-syria.html?pagewanted=all>
- 20 "Red lines in Syria, and Iran: Netanyahu's actions and Obama's words", *The Wall Street Journal*, July 18, 2013. <http://online.wsj.com/article/SB10001424127887324348504578609800448677208.html>
- 21 Graham Allison, "Red Lines in the Sand: Israel's credibility problem on Iran", *Foreign Policy*, October 11, 2012. <http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=87625>
- 22 "מופז: תוך שנה תגיע איראן לנקודת האל-חזור", **נענע 10**, 12 בנובמבר 2013. <http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=87625>
- 23 "ברק: איראן נעה למצב של חסינות מפני תקיפה", **ידיעות אחרונות** YNET, 27 בינואר 2012. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4181657,00.html>

- 24 Lahav Harkov, "PM: 'All options are on the table' regarding Iran", *The Jerusalem Post*, 16 November, 2011. <http://www.jpost.com/Diplomacy-and-Politics/PM-All-options-are-on-the-table-regarding-Iran>. See also "Nuclear Iran is a 'red line,' all options on the table: Obama", *Al-Arabiya*, March 15, 2013. <http://english.alarabiya.net/en/2013/03/15/Nuclear-Iran-is-a-red-line-all-options-on-the-table-Obama.html>
- 25 Jonathan Lis, "Netanyahu: Iran hasn't crossed nuclear 'red line', but is approaching it systematically", *Haaretz*, 29 April, 2013. <http://www.haaretz.com/news/diplomacy-defense/netanyahu-iran-hasn-t-crossed-nuclear-red-line-but-is-approaching-it-systematically-1.518213>
- 26 Fredrik Dahl, "Iran may be limiting growth in sensitive atom stockpile- diplomats", *Reuters*, May 6, 2013. <http://uk.reuters.com/article/2013/05/06/uk-iran-nuclear-stockpile-idUKBRE9450IE20130506>
- 27 David Makovsky and Gabrielle Tudin, "The thin red line: is Iran outmaneuvering the U.S and Israel", *Haaretz*, 24 April, 2013. <http://www.haaretz.com/opinion/the-thin-red-line-is-iran-outmaneuvering-the-u-s-and-israel.premium-1.517373>
- 28 "U.S. Navy: Hormuz disruption won't be tolerated", *CBS News*, December 28, 2011. http://www.cbsnews.com/8301-202_162-57349172/u.s-navy-hormuz-disruption-wont-be-tolerated/
- 29 "US warns Iran on Hormuz through secret channel", *The Jerusalem Post*, January 13, 2012. <http://www.jpost.com/Iranian-Threat/News/US-warns-Iran-on-Hormuz-through-secret-channel>
- 30 Marl Landler, "Obama Says Iran Strike Is an Option, but Warns Israel", *The New York Times*, March 2, 2012. <http://www.nytimes.com/2012/03/03/world/middleeast/obama-says-military-option-on-iran-not-a-bluff.html?pagewanted=all>
- 31 Remarks by the President at AIPAC Policy Conference, The White House, Office of the Press Secretary, March 4, 2012. <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/03/04/remarks-president-aipac-policy-conference>
- 32 רון טירה, "אל תחכו לחציית הקווים", **מעריב**, 3 בדצמבר 2012.
- 33 ברק רביד, "נתניהו באו"ם: עד הקיץ איראן תהיה על סף פצצת אטום; רק קו אדום יעצור אותה", **הארץ**, 27 בספטמבר 2012. <http://www.haaretz.co.il/misc/smartphone-article/1.1831760>